

تزئین و نقش

کاخ چهل ستون اصفهان

تزئین و نقش
اصول کلی تزئینات
عناصر تزئین
روش های اجرای تزئینات
اجزای تزئین

هدف‌های رفتاری: در پایان این فصل از فراگیر انتظار می‌رود که:

- ۱- اصول کلی تزینات را بیان کند.
- ۲- ویژگی‌های خوشنویسی اسلامی را بنویسد.
- ۳- علت استفاده هنرمندان از نقوش هندسی را شرح دهد.
- ۴- اسلیمی را تعریف کند.
- ۵- کاربردهای نور، رنگ و آب را در معماری بیان کند.
- ۶- نحوه اجرای انواع کاشی را بیان کند.
- ۷- تاریخچه گچ‌بری را شرح دهد.
- ۸- بناهای مهم آجرکاری شده را نام ببرد.
- ۹- نمونه‌های مختلف بناهای سنگی ایران را بیان کند.
- ۱۰- کاربرد سنگ در بنا و تزین را توضیح دهد.
- ۱۱- علت استفاده از قاب را در تزینات معماری بیان کند.
- ۱۲- ویژگی‌های مقرنس را بیان کند.

تزین و نقش

میل به نمایش زیبایی و شکوه در انسان سبب شده، که از همان ابتدا هر مصنوع دست خود را مزین و زیبا بسازد. در ایران نیز مجسمه‌ها و ظروف تزین شده با نقوش مختلف و به جا مانده از دوران باستان، گواه این سخن است. نقش برجسته‌ها و مجسمه‌های هخامنشی ضمن نمایش اعتقادات معنوی و آسمانی، از چنان دقت و زیبایی برخوردارند، که گویی با ابزارهای جواهرسازی تراش خورده‌اند. (تصویر شماره ۱-۵) هنرمندان ساسانی در منقوش کردن ظروف و وسایل تزینی و گچ‌بری‌های معمارانه در تاریخ هنر جهان، جای مهمی را برای خود باز کرده‌اند.

معماران و هنرمندان مسلمان نیز با الهام از حدیث «خدا زیباست و زیبایی را دوست دارد» سعی در بیان زیبایی در همه هنرها و حرفه‌ها را داشتند. این ذوق زیبایی‌طلبی چیزی جدای از زندگی عادی آنها نبود. هنر جزئی جدا شده و نمایش داده شده در موزه‌ها نبود. بلکه متعلق به بطن زندگی آنان بود. تزین در معماری اسلامی ساختمان را همچون پوششی در برمی‌گیرد. عناصر تزین بیشتر شامل خوشنویسی، نقوش هندسی و گیاهی، نور و آب بود. ولی تکثیر و تلفیق آنها جلوه‌های غنی و درخشانی از فرم‌های مختلف را به نمایش می‌گذاشت. در این معماری از آنجایی که هنر و عناصر تزینی در خدمت

تصویر شماره ۱-۵- آجر میناکاری از یکی از حیاط‌های کاخ داریوش در شوش. محل نگهداری: موزه لوور پاریس

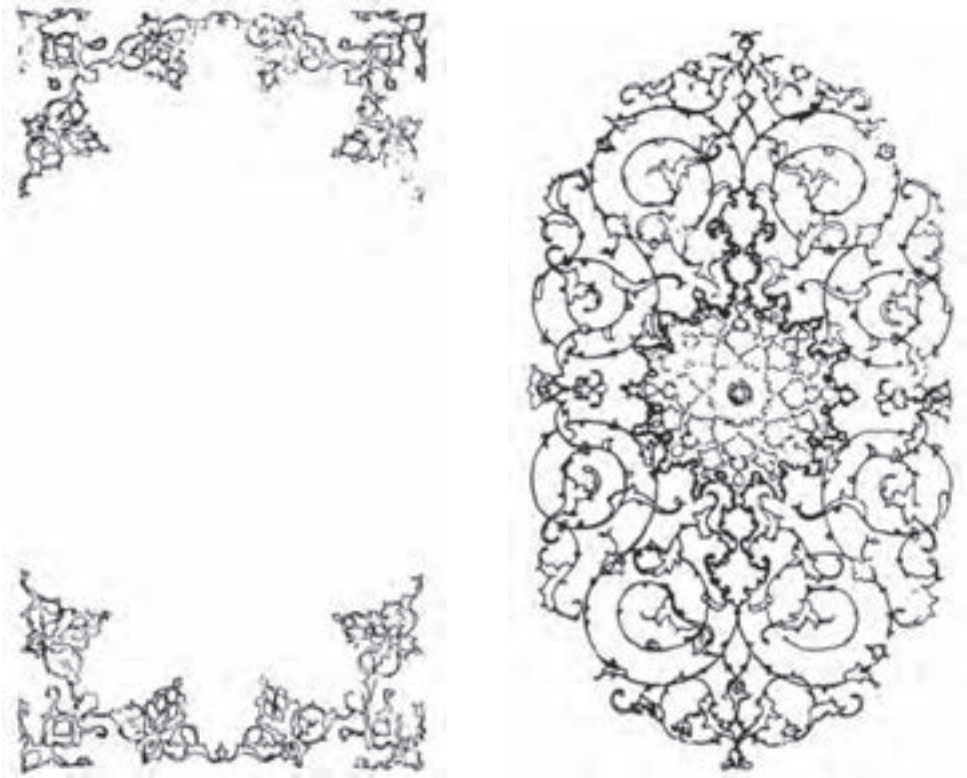
اعتقادات بود و این عقاید بر کل زندگی و کاربری‌های مختلف معماری جاری بود، بنابراین در نوعی خاص از بنا به کار نمی‌رفت. بلکه برای تمامی انواع بناها و اشیاء، در تمامی سرزمین‌ها به کار گرفته می‌شد. تزئین و ابستگی و پیوستگی هنرهای مختلف در هنر اسلامی را بیشتر نمایان می‌ساخت. مثلاً گاهی اوقات کف و سقف یک بنا نقش یکسان ولی در دو رشته مختلف هنری را به نمایش می‌گذاشت. به عنوان مثال در یکی از فضاهای مجموعه آرامگاه شیخ صفی الدین اردبیلی فرش پیهن بود، که دقیقاً مشابه نقش سقف همان فضا بود. (تصویر شماره ۲-۵)

تصویر شماره ۲-۵- قالی اردبیل نگهداری شده در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن

اصول کلی تزیینات

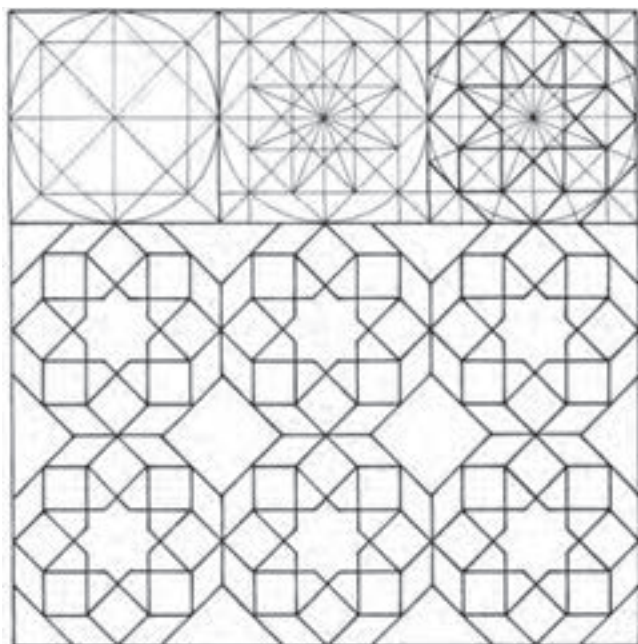
تزیینات در معماری ایرانی از چندین اصل بنیادی پیروی می‌کرده است، نخستین آن، اصل بی‌زمانی و بی‌مکانی نقوش است. بدان معنا که نقوش به کار رفته در تزیینات هنری متعلق به دوره یا زمان خاص و یا فقط به کار رفته در مکان یا هنر خاصی نمی‌باشد. همان نقشی که در اصفهان دوره صفوی به کار رفته در خراسان دوره سلجوقی، هم در معماری و هم در سایر هنرها به کار رفته است. اصل دیگر اینکه در تزیین، چه روی اشیا و چه روی بنا هر نقشی، جزئی از یک الگوی کلی بود. که هم اجزای نقش، خود کامل بودند و هم، در کنار هم قرارگیری این اجزا، خود نقشی کامل را ایجاد می‌کرد. (تصویر شماره ۳-۵)

تصویر شماره ۳-۵ - کامل بودن اجزا در کل کمال یافته نقوش
دو نقش ضمن اینکه در جزء کامل می‌باشند در ترکیب با هم نیز نقشی کامل را می‌سازند.

ویژگی دیگر نقوش قابلیت گسترش آنها تا بی‌نهایت و یا کاهش آنها می‌باشد. (تصویر شماره ۴-۵) تزئین ایرانی در دوران اسلامی دارای نظم و قاعده است به گونه‌ای که با وجود پیچیدگی بعضی از نقش‌ها، حتی اگر جزئیات طرح‌ها قابل تشخیص نباشد، استخوان بندی و چارچوب آنها مشخص است.

از ویژگی‌های دیگر تزئینات ترکیب مصالح مختلف مانند سنگ، آجر، گچ در سطح و بافت و در ترکیب‌های گوناگون بود.

تصویر شماره ۴-۵ - نحوه گسترش نقوش هندسی

عناصر تزئین

نقش عناصر تزئین در معماری ایرانی یک نقش محوری و یکی از عوامل عمده وحدت انواع مختلف هنرها می‌باشد.

۱- خوشنویسی

از زمان اختراع خط، نوشتن روی بناها و مصنوعات به منظور تزئین، بیان اعتقادات و یا به یادگار گذاشتن حوادث و وقایع برای آیندگان، مرسوم بوده است.

نمای بنای چغازنبیل دارای نوشته‌هایی است که، روی آنها دعا و نیایش به درگاه خدایان بوده است. این متون اگر قبل از تخریب و فرسایش به موقع خوانده می‌شد، می‌توانست همانند کتابخانه‌ای مفصل بیان‌کننده حوادث و اعتقادات آن روزگاران باشد.

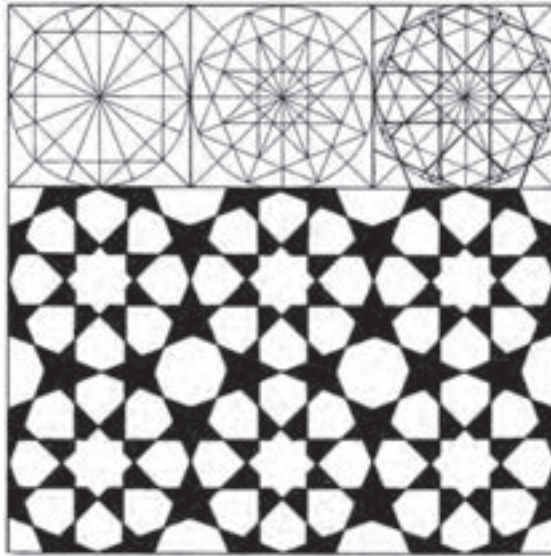

تصویر شماره ۵-۵-۵- جزئی از تزیینات و خوشنویسی برجسته عصر تیموری، در اطراف حیاط مسجد جمعه (جامع) اصفهان

در اسلام هنر خطاطی و خوشنویسی در میان سایر هنرهای تجسمی از آنجایی که بیشتر جهت نوشتن آیات قرآن به کار رفته، مقدس‌ترین هنرها دانسته شده است. یکی از مشخصه‌های خوشنویسی اسلامی آن است که هیچ‌یک از شیوه‌های آن در دوران‌های مختلف از رواج نیفتاده است. و با تولد خطی جدید، سایر خطوط به فراموشی سپرده نمی‌شده است. انواع خطوطی که بیشتر در کتیبه‌ها به کار می‌رفته شامل کوفی، نسخ، نستعلیق و ثلث می‌باشد. خوشنویسی نیز چون سایر تزیینات اسلامی پیوندی نزدیک با هندسه، تناسبات و روابط ریاضیات داشته و تناسب حروف و میزان خم و چم آنها دارای نظمی خاص بوده است. کتیبه‌های خطاطی شده از عناصر شاخص تزیینی در اکثر بناهای دوران اسلامی بوده است. (تصویر شماره ۵-۵)

۲- نقوش هندسی

نقوش هندسی در هنر ایرانی تنها مایه لذت چشم یا ذهن نبوده، بلکه مفهومی بسیار عمیق‌تر داشته است. غریبان تحریم شمایل‌کشی و ترسیم اندام انسان، حیوانات و یا ساخت مجسمه‌هایی از آنها را باعث رواج نقوش هندسی و گیاهی در هنرهای اسلامی می‌دانند. در صورتی که حتی اگر این تحریم هم صورت نمی‌پذیرفت، هنرمندان به دلیل همخوانی با مبانی نظری اسلام از نقوش هندسی بهره می‌بردند. در اسلام علم هندسه در هنر به کار گرفته شد، و در غیاب اندازه‌ها و ابزار امروزی از دایره به عنوان پایه‌ای برای تکثیر نقوش و جلوه‌های گوناگون تودرتوی آن که نمادی از ایجاد کثرت (مخلوقات خداوند) از واحد (خداوند متعال) در عالم می‌باشد، استفاده شد. (تصویر شماره ۵-۶)

تصویر شماره ۵-۶ — ساختن نمونه‌ای از نقوش اسلامی، ابتدا دایره به ستاره هشت گوش تبدیل می‌شود.

یکی از رایج‌ترین نقوش هندسی در معماری اسلامی، ستاره است که تنوع بی‌شماری دارد و شش، هشت تا شانزده پر را در بر می‌گیرد و در هر ماده، اندازه و نوع کاربرد، از شیشه پنجره‌های ارسی گرفته تا قاب‌های کاشی و سقف آینه‌کاری مورد استفاده قرار گرفته است. نقوش هندسی در هنر و معماری ایرانی بیان‌کننده اصول بصری، نظم، تکرار، قرینگی و زایش مداوم بوده است.

۳- نقوش گیاهی

انسان از ابتدا نخستین ادراک مبهم ولی اساسی خود از جهان خارج را با نقوش و اشکال تزئینی بیان نمود. نقش مایه‌های برگرفته از تاک (انگور)، گل سرخ، نیلوفرآبی، گل انار و ... و پیش از آنها در هنر دوران اسلامی نقطه آغازی بر مجموعه‌ای از اشکال با معنا شد، که آن را اسلیمی گویند. نقش یک ساقه تاک روی سطح نما پخش می‌شد و شاخ و برگ می‌گرفت و طرح‌های زیبا و پیاپی از برگ‌ها پیدا می‌کرد. این حرکت بی انتها و موزون که با تکرار یک جفت قرینه از برگ‌ها و خطوط منحنی صورت می‌گرفت، طرحی متوازن را پدید می‌آورد. (تصویر شماره ۷-۵) اگر چه شکل ظاهری نقوش گیاهی مفصل و پیچیده است، ولی از وضوح کامل برخوردار می‌باشند.

۱- پنجره‌های چوبی قدیمی که از قطعات رنگی شیشه ساخته و به سمت بالا باز می‌شد.

تصویر شماره ۷-۵ - قاب کاشی تزیینی با نقوش
اسلیمی در ایوان جنوبی مسجد جمعه (جامع) اصفهان

۴- نور

نور و آتش از قبل از اسلام مورد توجه ایرانیان بوده است. ساخت مکانی برای نگهداری آتش در قبل از اسلام به نام آتشکده نمونه‌ای از آن است. نور در معماری ایران بعد از اسلام نماد وحدت الهی است. آیه ۳۵ سوره نور «اللّٰهُ نُورِ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ» خداوند را نور آسمان‌ها و زمین می‌نامد. نور در این معماری علاوه بر بعد مذهبی، باعث مشخص‌تر شدن عناصر تزیین می‌شود. عناصر تزیینی در معماری دوره اسلامی به گونه‌ای طراحی و اجرا شده‌اند که با سطوح براق و درخشنده باعث انعکاس نور در فضا شوند. همانگونه که از تجزیه نور، رنگ‌های مختلف رنگین‌کمان حاصل می‌شود، در نتیجه ورود نور در فضا نیز رنگ‌های مختلف دیده می‌شود.

تصویر شماره ۸-۵-الف - یکی از پنجره‌های مسجد جامع اصفهان، هم‌جواری نور و تاریکی در معماری اسلامی

کسی بپوشی سرخ و سبز نور را تابی‌نبی پیش از این سه نور را
 لیک چون در رنگ کم‌شده هوش تو شد ز نور آن رنگها روپوش تو

در این معماری همچنین از نور در کنار تاریکی استفاده کرده‌اند تا جلوه‌ی روشنایی بیشتر نمایان شود. (تصویر شماره ۸-۵-الف و ب)

کاربرد سنجیده‌ی رنگ نیز متنوع و نظم‌آفرین است. یکی از منابع اولیه‌ی این هماهنگی رنگی را باید در طبیعت دید. هنرمند معمار نیز با الهام از رنگ‌های طبیعی هنر خود را خلق کرده است.

تصویر شماره ۸-۵-ب - اتاق موسیقی در کاخ عالی قابو (اصفهان)

۵- آب

آب به عنوان مظهر پاکی و حیات همواره مورد توجه ایرانیان بوده است. معبد کنگاور^۱ برای آناهیتا ایزد بانوی آب ساخته شده است.

آب یکی از مکمل‌های اصلی تزیینات معماری دوران اسلامی بوده است. بهره‌گیری از آن برای تزیین، آرامش و استفاده جهت آبیاری در معماری خانه‌ها و کاخ‌ها و باغ‌ها مرسوم بوده است. آیه ۳۰ سوره انبیا «وجعلنا من الماء کل شیء حی» آب را منشأ حیات و زندگی دانسته است. در بناهای مذهبی آب کارکردی عبادی نیز داشته و جهت گرفتن وضو به کار می‌رفته است.

در بسیاری از موارد آب در معماری چون آینه باعث انعکاس تصاویر می‌شود. و واقعیت ظاهری و مادی بنا را تغییر می‌داد. در این معماری بخش انعکاس یافته بنا در آب، اهمیتی به اندازه خود مادی

۱- در استان کرمانشاه

و واقعی آن را داشته است. در کاخ چهل ستون، بیست ستون ایوان آن به اضافه تصاویر آنها در آب، در مجموع باعث شده کاخ را چهل ستون بخوانند. (تصویر شماره ۹-۵)

تصویر شماره ۹-۵ - کاخ چهل ستون اصفهان

روش های اجرای تزیینات در معماری

معماری ایران زمینه پرورش، شکل گیری و تکامل هنرها و فنون بسیاری را فراهم نمود. هر کدام از این فنون به گونه ای معماری ایران را آراسته اند و معماران توانسته اند به یاری آنها به اهداف متعالی معمارانه خود دست یابند. در این معماری هیچ کاری تنها به خاطر تزیین انجام نمی پذیرفت، بلکه در پس هر عنصر تزیینی دلیلی فنی، کاربردی و یا متعالی وجود داشت. در ادامه چند نمونه از روش های اجرای تزیینات به اختصار توضیح داده خواهد شد.

۱- کاشی کاری

اولین نمونه های آجرهای لعاب دار در چغازنبیل دیده شده است. استفاده از کاشی از زمان هخامنشیان و ساسانیان رواج داشته و در دوران اسلامی این هنر به اوج خود رسیده است. در میان هنرها و فنون، کاشی کاری هنر ممتازی است، که گوناگونی و تنوع بسیاری دارد. این تنوع در قالب پنج گروه بزرگ کاشی کاری، می باشد. که عبارتند از: کاشی تراشیده (معرق)، کاشی درهم

(معقلی)، کاشی زیررنگی، کاشی هفت رنگی و کاشی کاری با کاشی نره.
در اینجا شرح کوتاهی از چند نوع متداول تر آن را می آوریم.

۱-۱ کاشی معرق؛ کاشی کاری به شیوه معرق اندکی پس از رواج کاشی یک رنگ در معماری ایران از دوره سلجوقی مورد استفاده قرار گرفت. در این نوع کاشی کاری قطعات ریز کاشی را که به شکل ها و رنگ های مختلف مطابق طرح و نقشه بریده شده را، کنار هم می چینند. این نوع از کاشی کاری در ابتدا در کنار قطعات گچبری به کار می رفت. اوج هنر کاشی کاری معرق متعلق به اواخر دوره ایلخانی، دوره تیموری و صفوی می باشد.

بناهایی چون مسجد شیخ لطف الله، مسجد امام، مسجد جمعه اصفهان و مدرسه چهار باغ از شاهکارهای این سبک کاشی کاری می باشند. (تصویر شماره ۱۰-۵)

تصویر شماره ۱۰-۵- ایوان شمالی مسجد امام اصفهان، کاشی کاری
پخی دیوار از نوع معرق و متفاوت با دو بدنه مجاورش می باشد.

تصویر شماره ۱۱-۵- مسجد امام اصفهان، کاشی هفت‌رنگی

۲-۱- کاشی هفت رنگی؛ در این

نوع ابتدا خشت‌ها را کنار هم می‌چینند، طرح را روی خشت‌هایی که از پیش رنگ زمينه طرح روی آنها داده شده است، نقاشی می‌کنند. خشت‌های رنگ‌آمیزی شده را در کوره گذاشته، لعاب می‌دهند. پس از پخته شدن، رنگ‌ها ظاهر می‌شوند. و کاشی‌ها را در جای مورد نظر قرار می‌دهند. (تصویر شماره ۱۱-۵)

این روش در اواخر دوره تیموری رواج یافت.

تصویر شماره ۱۲-۵- گنبد الله الله، بقعة شیخ صفی‌الدین اردبیلی در اردبیل، کاشی درهم (معقلی)

۳-۱- کاشی درهم (معقلی)؛ از کنار

هم فرار گرفتن بریده‌هایی از کاشی با رنگ‌های ساده، در کنار بریده‌هایی از آجر، طرح‌های هندسی گوناگونی را شکل می‌دهند که کاشی چون نگینی در میان آجرچینی به کار گرفته می‌شود. (تصویر شماره ۱۲-۵)

یکی از کهن‌ترین نمونه‌های آن مناره مسجد جامع دامغان در برج خواجه اتابک کرمان به کار رفته است.

۲- گچ‌بری

از گذشته‌های دور، گچ‌بری به صورت کنده‌کاری و برجسته‌کاری از اجزای مهم تزیینات معماری به‌خصوص در کاخ‌ها بوده است. در بعضی مواقع از گچ‌کاری و نقاشی در کنار هم استفاده می‌کردند. اولین نمونه‌های آن در دوران اشکانی دیده شده است. دیوارهای بناهای ساسانی که اغلب لاشه سنگ و برخی آجری بود، گچ‌کاری ضخیمی داشته است. گچ به دلیل شکل‌پذیری فراوانش

مورد توجه هنرمندان ایرانی بوده است. مزیت گچ‌بری ایرانی در وهله اول طراحی آن است. از اوایل دوران اسلامی گچ‌بری، در ادامه هنرمندی معماران ساسانی تکامل زیادی یافته بود ولی از اواسط سده پنجم هجری توجه به آجرکاری رونق گرفت. این درحالی است که، حتی با اوج گرفتن آجرکاری، باز هم گچ‌بری‌های بی‌نظیری در تزیین بناهای دوران اسلامی در جاهای مختلف دیده می‌شود. به عنوان نمونه در سراسر داخل بنای گنبد علویان مربوط به سده ششم هجری، با گچ‌برهای برجسته پوشیده شده است. (تصویر شماره ۱۳-۵) نمونه بارز دیگر از هنر گچ‌بری محراب الجایتو در مسجد جامع اصفهان می‌باشد. (تصویر شماره ۲۹-۳)

تصویر شماره ۱۳-۵ - گنبد علویان (همدان)

۳- آجر کاری

استفاده از خشت خام در جوامع اولیه بشری معمول بوده است. در ابتدا برای پختن غذا و نان در کنار خشت‌ها آتش روشن می‌کردند و پس از مدتی دریافتند که خشت‌ها مقاوم‌تر شده است، یا بعد از آتش‌سوزی‌های قبایل در درگیری‌های قبیله‌ای مختلف، متوجه می‌شدند که، خانه‌های خشتی باقی مانده بادوام‌تر شده است. به همین دلیل فن پختن خشت و تبدیل شدن آن به آجر رواج یافت.

از اولین نمونه‌های بناهای ساخته شده با خشت خام می‌توان از چغازنبیل نام برد که روکش بنا را جهت مقاومت بیشتر از خشت پخته ساخته‌اند.

از صدر اسلام آجر را برای تزئین هم به کار می‌بردند و با آن روی سطوح مختلف جلوه‌های دلنشینی از نور و سایه در نماهای بناها پدید می‌آوردند. اوج این فن در مقبره امیر اسماعیل سامانی در بخارا مربوط به قرن سوم هجری می‌باشد. که سطوح داخلی و بیرونی این مقبره با نقوش زیبای آجری پوشیده شده است. (تصویر شماره ۱۴-۵)

تصویر شماره ۱۴-۵ - بخشی از نمای مقبره امیر اسماعیل سامانی در بخارا

آجرکاری و گچ‌بری در ایران و در بناهای بی‌نظیر برج‌های خرقان و یا مناره مسجد جامع دامغان بیان‌کننده مهارت و استادی مسلمانان در به‌کارگیری مواد مختلف برای ارائه جلوه‌های سه بعدی است. عمق بخشیدن به نقوش آجر و گچ جهت ایجاد بیشترین تنوع و عمق بین طرح اصلی نقش و پس زمینه آن از ویژگی‌های نقوش ایرانی است. (تصویر شماره ۱۵-۵)

تصویر شماره ۱۵-۵ - تزئینات آجرکاری منار مسجد جامع دامغان

۴- سنگ کاری (حجاری)

در معماری ایرانی، بناهای سنگی زیبایی وجود دارد، که در آنها از سنگ به دلیل مقاومت و پایداری زیاد در حجاری‌ها، نقش برجسته‌ها، مجسمه‌ها و در اجزای بنا مورد استفاده قرار می‌گرفته است. شاهکار ساختمان سنگی ایران مجموعه بناهای تخت جمشید است. نمونه برجسته دیگر تاق‌بستان در کرمانشاه می‌باشد، که ایوان‌هایی در دل بدنه‌ای از سنگ طبیعی کوه احداث شده‌اند. این ایوان‌ها واجد تزیینات و کنده‌کاری‌های زیبا در جلو و دیوارهای جانبی و انتهایی می‌باشند. (تصویر شماره ۱۶-۵) در معماری ایرانی دیوارها به جز در مناطقی که سنگ به دلیل کمیابی بسیار گران بود، پی و بنیاد سنگی داشتند. برای پی‌ریزی بناها، معمولاً زمین را می‌کنند و این کار در مورد بناهای عادی معمولاً به عمق پنجاه سانتی‌متر انجام می‌شد و در خصوص آثار مهم و بلند چون گنبد قابوس تا یازده متر می‌رسید.

تصویر شماره ۱۶-۵ - تاق بستان در کرمانشاه

از سنگ همچنین برای تزیین به عنوان آزاره، محراب یا ستون‌های سنگی استفاده می‌شده است. یک نمونه شاخص آن ستون‌های حجاری شده شبستان مسجد وکیل شیراز می‌باشد. (تصویر شماره ۱۷-۵)

تصویر شماره ۱۷-۵ - شبستان مسجد وکیل شیراز در دوره زندیه

اجزای تزئین

در بناهای مختلف معماری ایرانی انواع متنوع تزئین به کار می‌رفته است، که به عنوان نمونه دو مورد از آنها را به اختصار معرفی می‌شود.

۱- قاب بندی

تصویر شماره ۱۸-۵ - سردر ورودی مسجد شیخ لطف الله

تزئین معماری ایرانی فقط به غنا و پیچیدگی آن منحصر نمی‌باشد. بر این تزئین نظمی از شبکه‌های اصلی و فرعی حاکم بود و قاب‌هایی پدید می‌آورد که نماهای پیشین و پسین بنا با آن تنظیم می‌شد. مثلاً در سردر ورودی مسجد شیخ لطف الله حضور قوسی فرورفته در داخل مستطیل قاب دور آن، نقش مایه‌ای است، که در سراسر تاریخ معماری دوران اسلامی تکرار شده است. (تصویر شماره ۱۸-۵)

گاهی پنجره‌ها، همان نقش قاب را، در عمق کمتری تکرار می‌کردند. (تصویر شماره ۱۹-۵)

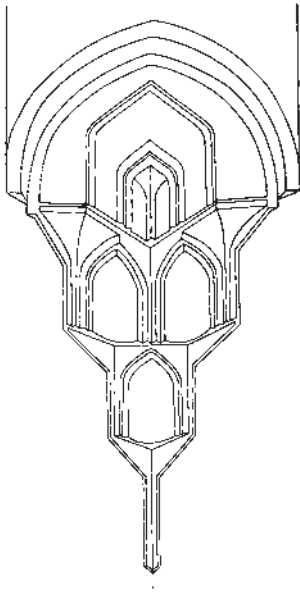
تصویر شماره ۱۹-۵ - یکی از ۱۵ پنجره دورگنبد مسجد شیخ لطف الله

۲- مقرنس

مقرنس به صورت ساده آن در قبل اسلام نیز در ایران مورد استفاده قرار می گرفته است. از اولین نمونه های آن می توان از نمای مقبره مادی دکان داوود در سرپل ذهاب نام برد. در دوره هخامنشی نیز در بناهای تخت جمشید، مثلاً در کعبه زرتشت در نقش رستم می توان نمونه هایی از آن را مشاهده کرد.

مقرنس از جمله عناصر تزیینی در معماری ایران است که علاوه بر سطح به صورت حجم هم ارائه می شده است. مقرنس طاقچه هایی مانند کندوی زنبور عسل و استالانگیت^۱ هستند که در کنار یا بالای هم، مانند مجموعه ای بلور، بر راستای محورهای مختلف قرار می گرفته اند. (تصویر شماره ۲-۵)

۱- استالانگیت ترکیبات آهکی آویزان در سقف غارها می باشد.

تصویر شماره ۲۰-۵ - یک نوع از
مقرنس به کار رفته برای پایه گنبدها

مقرنس علاوه بر زیبایی و ایجاد سایه روشن، سطوح بیشتری برای تزئین را نیز فراهم می‌کرده است. در بعضی موارد همچنین عامل انتقال بار میان دو سطح مدور و صاف، مانند انتقال بار گنبد مدور یا تاق ایوان به دیوارهای صاف چهارگوشه اطراف آن نیز بوده است. عالی‌ترین مقرنس‌ها مربوط به دوره صفوی و متعلق به ایوان ورودی مسجد امام، مدرسه چهار باغ و مسجد شیخ لطف الله در اصفهان است. (تصویر شماره ۲۱-۵)

تصویر شماره ۲۱-۵ -
سردر ورودی مسجد امام
با پوششی از یک شبکه‌ی پر
حجم مقرنس‌کاری

- ۱- عناصر تزئین در معماری ایران را نام ببرید.
- ۲- چرا در گذشته تزئین فقط در بنایی خاص به کار نمی‌رفت؟
- ۳- با یک مثال، تأثیر تزئین در پیوستگی هنرهای مختلف را بیان کنید.
- ۴- اصول کلی تزئینات را بنویسید.
- ۵- اولین نمونه‌های خوشنویسی بر بناها در پیش از اسلام در کدام بنا دیده شده است؟
- ۶- ویژگی‌های خوشنویسی اسلامی را بنویسید.
- ۷- به چه دلیل هنرمندان از نقوش هندسی در آثارشان استفاده می‌کردند؟
- ۸- یکی از رایج‌ترین نقوش هندسی و انواع آن را نام ببرید.
- ۹- اسلیمی را تعریف کنید.
- ۱۰- جایگاه نور را در اسلام با ذکر آیه‌ای بنویسید.
- ۱۱- در معماری دوران اسلامی از نور چگونه استفاده می‌شده است؟
- ۱۲- کاربرد رنگ در معماری دوران اسلامی چگونه بوده است؟
- ۱۳- کاربرد آب در معماری را شرح دهید.
- ۱۴- اولین نمونه آجرهای لعاب‌دار در کجا دیده شده است؟
- ۱۵- انواع کاشی‌کاری و نحوه اجرای آنها را بنویسید.
- ۱۶- از چه زمانی گچ‌کاری به‌طور موقت جای خود را به آجرکاری داد؟
- ۱۷- چگونگی آشنایی انسان با آجر را بنویسید.
- ۱۸- بناهای مهم آجرکاری شده در معماری ایران را نام ببرید.
- ۱۹- نمونه‌های استفاده از سنگ در معماری ایرانی را بنویسید.
- ۲۰- علت استفاده از قاب در معماری را بنویسید.
- ۲۱- مقرنس را توضیح دهید.

- استیرلن، هانری، ۱۳۷۷، اصفهان تصویر بهشت، ترجمه جمشید ارجمند، تهران: فرزانه روز.
- بورکهارت، تیتوس، ۱۳۶۵، هنر اسلامی، زبان و بیان، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: سروش.
- پاپادوپولو، ۱۳۶۸، معماری اسلامی، ترجمه حشمت جزینی، تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء.
- پوپ، آ.، ۱۳۷۳، معماری ایران، ترجمه غلامحسین صدری افشار، تهران: انتشارات فرهنگان.
- پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۸۰، سبک‌شناسی معماری ایرانی، تدوین دکتر غلامحسین معماریان، تهران: نشر پژوهنده.
- تقوی نژاددیلمی، محمدرضا، ۱۳۶۶، معماری و شهرسازی در گذر زمان، تهران: فرهنگسرای یساولی.
- حاجی قاسم، کامبیز، ۱۳۸۳، گنج‌نامه دفتر چهاردهم: خانه‌های یزد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- حاجی قاسم، کامبیز، ۱۳۷۵، «هندسه پنهان در نمای مسجد شیخ لطف‌الله»، مجله صفه، شماره‌های ۲۱ و ۲۲، ص ۲۸-۳۳.
- حبیبی، سید محسن، ۱۳۸۶، از شار تا شهر، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- خوانساری، مهدی / مقتدر، محمدرضا / یاوری، مینوش، ۱۳۸۳، باغ ایرانی بازتابی از بهشت، ترجمه مهندسین مشاور آرآن، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
- رفیعی مهرآبادی، ابوالقاسم، ۱۳۵۲، آثار ملی اصفهان، تهران: انجمن آثار ملی.

- صلواتی، داوود، ۱۳۸۷، متدهای طراحی.
- فریه، دبلیو، ۱۳۷۴، هنرهای ایران، مترجم پرویز مرزبان، تهران: فرزانه.
- فلامکی، محمدمنصور، ۱۳۷۱، شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب، تهران: نشر فضا.
- قبادیان، وحید، ۱۳۷۳، بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- قیومی بید هندی، مهرداد، ۱۳۸۵، «آموزش معماری در دوران پیش از مدرن بر مبنای رساله معماریه»، مجله صفا، شماره ۴۲.
- قیومی، مهرداد، ۱۳۷۸، «حمام گنجعلی خان»، مجله رواق، شماره ۴.
- کسمایی، مرتضی، ۱۳۷۸، معماری و اقلیم، تهران: انتشارات بازتاب.
- کیانی، محمد یوسف، و لفرام کلایس، ۱۳۷۳، کاروانسراهای ایران، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- کیانی، محمدیوسف، ۱۳۶۶، معماری ایران دوره اسلامی (جلد اول)، تهران: سازمان چاپ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری جهاد دانشگاهی.
- کیانی، محمدیوسف، ۱۳۶۸، معماری دوره اسلامی (جلد دوم)، تهران: با همکاری جهاد اسلامی، چاپ سحاب.
- گروبه، ارنست و دیگران، ۱۳۸۰، معماری جهان اسلام تاریخ و مفهوم اجتماعی آن، ترجمه دکتر یعقوب آژند، تهران: مولی.
- گیشمن، رومن، ۱۳۷۰، ایران از آغاز تا اسلام، مترجم محمد معین، چاپ دوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- گیشمن، رومن، ۱۳۷۰، هنر ایران در دوره پارت ساسانی، مترجم بهرام فره‌وشی، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- گیشمن، رومن، هنر ایران در دوره ماد و هخامنشی، مترجم بهرام فره‌وشی، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- متدین، دکتر حشمت الله، ۱۳۸۶، «چهار طاقی گنبددار نقطه عطف معماری مساجد ایرانی» مجله هنرهای زیبا، شماره ۳۱.
- میردانش، سید مهدی، ۱۳۸۸، آشنایی با بناهای تاریخی، ایران، وزارت

آموزش و پرورش.

ندیمی، هادی، ۱۳۷۵، آیین جوانمردان و طریقت معماران، مجموعه مقالات
لنگره تاریخ معماری و شهر سازی ایران، جلد دوم، تهران: سازمان میراث فرهنگی
کشور.

هویان، آندرانیک، ۱۳۸۳، کلیساهای مسیحیان در ایران زمین، تهران:
سازمان میراث فرهنگی وزارت مسکن و شهر سازی.

هیلن براند، رابرت، ۱۳۷۷، معماری اسلامی، ترجمه دکتر ایرج اعتصام،
تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، نشر معمار.

کریر، راب، ۱۳۷۹، تناسبات در معماری، ترجمه محمد احمدی نژاد، تهران:
نشر خاک.

.....، ۱۳۸۸، بازار ایرانی، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد
تهران.

.....، ۱۳۸۴، هویت ایرانی و مرزهای ایران فرهنگی، مجله گلستان هنر
شماره یک.

.....، ۲۵۳۵، مجموعه آثار سنتی معماری ایران، تهران: چاپخانه
سازمان جغرافیایی کشور.

www.archnet.org

